

راه های برون رفت از جاهلیت فرهنگی مدرن از دیدگاه روایات

چکیده

عاطفه صیاد^۱

این مقاله با هدف شناسایی راه های برون رفت از جاهلیت فرهنگی مدرن از دیدگاه روایات تنظیم و در آن تلاش گردیده تا به این سوال پاسخ داده از دیدگاه روایات چه راه هایی برای برون رفت از جاهلیت فرهنگی مدرن وجود دارد؟ تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی و روش به کار رفته کتابخانه بوده است. ابزار به کار رفته در جهت جمع آوری داده ها فیش و تحلیل داده ها با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شده است. از مهم ترین نتایج این مطالعه جاهلیت در معنای خاص به دوره قبل از ظهور اسلام در عربستان یعنی دوره بت پرستی گفته می شود. عصری که به دلیل ویژگی ها و احوال عرب آن دوره مانند بت پرستی، خرافات، خرید و فروش زنان زنده به گور کردن فرزند برهنگی، جنگ و خونریزی و بسیاری از سنت های غلط و فرهنگ ناپسند عصر جاهلیت نام گرفت. اولین بار واژه جاهلیت در قرآن به دوران قبل از بعثت اطلاق شده است. بدون اینکه محدوده مکانی آن مشخص گردد چیستی جاهلیت مورد اختلاف است. بررسی ها نشان می دهد که پس از گذشت هزار و چهارصد سال می توان ردپای همان فرهنگ جاهلی را در دنیای امروز پیدا کرد. جاهلیت فرهنگی در عصر حاضر با لباس دیگر و به شکل مدرن، با ابعاد گسترده تری نسبت به عصر جاهلیت بروز پیدا کرده است. در این تحقیق به راه کارهایی برای برون رفت از این عوامل با تکیه بر روایات ارائه شد می توان از جمله مهمترین عوامل جاهلیت در عصر حاضر به تسلیم نشدن در برابر قوانین الهی، عدم شناخت و معرفت نسبت به امام عصر علیه السلام، دین گریزی، حاکمیت هوای نفس، خرافات، علم باوری افراطی و تهاجم فرهنگی اشاره کرد. از راه های برون رفت از جاهلیت مدرن، اسلام، اعتقاد به جهان پس از مرگ، تمسک به اهل بیت (ع)، دین مداری، چیرگی بر نفس با سلاح تقوا می توان اشاره نمود.

واژگان کلیدی: جاهلیت، جاهلیت در قرآن، جاهلیت مدرن، دین، فرهنگ

^۱ . طلبه سطح دو حوزه علمیه کوثر

مقدمه

جاهلیت در معنای خاص به دوره ی قبل از ظهور اسلام در عربستان یعنی دوره بت پرستی گفته می شود.^۱ عصری که به دلیل ویژگی ها و احوال عرب آن دوره مانند بت پرستی، خرافات خرید و فروش زنان زنده به گور کردن فرزند، برهنگی، کشتار و بسیاری از سنت های زشت عرب جاهلی عصر جاهلیت نام گرفت و به این جاهلیت، جاهلیت قدیم و به تعبیر قرآن جاهلیت اولیه گفته می شود. امروزه در جوامع پیشرفته بروز همان سنت های ناپسند عرب جاهلی را در لباسی جدید شاهد هستیم که می توان این جاهلیت را جاهلیت مدرن نامید. جاهلیت مدرن شباهت های بسیاری با جاهلیت گذشته دارد. چون ریشه هر دو جاهلیت یک چیز و آن دور شدن از جهان بینی دینی است. جاهلیت مدرن از همان جاهلیت قدیم که در قرآن نیز نمونه هایش آمده است نشأت می گیرد ولی با رنگ و لعابی جدید. جاهلیت مدرن اقسامی دارد. یکی از انواع جاهلیت مدرن فرهنگی مدرن است. جاهلیت فرهنگی محدود به زمان مکان خاصی نیست بلکه هر زمانب جای ارزش را با زد ارزش و جای حقیقت را با وهم خرافه عوض کند، دچار جهل فرهنگی شده است. این جهل از گذشته تا امروز وجود دارد و تنها ظاهرش تغییر یافته است. امروزه ناهنجاری های بسیاری در جوامع به چشم می خورد که به دلیل جهل فرهنگی، هنجار تلقی می شود. متأسفانه جامعه اسلامی نیز به دلیل بی توجهی به قوانین الهی و آموزه های دینی به این معضل دچار شده است. شیطان پرستی، پست مقام پرستی، تبعیض نژادی، بی عدالتی، ابتذال زنان، سقط جنین، کشتار انسان های بی گناه و... از انواع جهل فرهنگی عصر حاضر است. ریشه این جاهلیت فرهنگی مدرن برگرفته از همان جاهلیت قدیم است. مساله این است که چه عواملی موجب جاهلیت فرهنگی جوامع مدرن دستوراتی ارائه شده است. در اهمیت و ضرورت این تحقیق می توان گفت: همیشه در جامعه پدیده های و وقایعی رخ می دهد که جامعه را ارزش های انسانی، اخلاقی و دینی دور می کند، لذا پرداختن به این موضوع همواره دارای اهمیت است در عصر حاضر عواملی همچون دور شدن مردم از آموزه های دینی و

^۱. قطب، جاهلیت قرن بیستم، ص ۴۷

معنویات، سرگرم شدن آن‌ها با پدیده‌های جدید فناوری مانند ماهواره، شبکه‌های مجازی و..... موجب غفلت بسیاری از انسان‌ها و بخصوص مسلمانان از شناخت حقیقت خود و پروردگارشان و فراگیر شدن جاهلیت مدرن شده است که بحث در این باره را ضرورت می‌بخشد. در طول تاریخ در این زمینه کتاب‌های زیادی مورد بحث قرار گرفته از جمله: امین زاده، (۱۳۸۹) تحت عنوان سیری در جامعه جاهلی به بحث پیرامون انواع جامعه، چگونگی جامعه جاهلی، عوامل بروز جامعه جاهلی، حقانی، (۱۳۸۰) تحت عنوان بلاهای اجتماعی قرن ما، به بحث پیرامون، انواع بلایا، عوامل به وجود آورده بلاها، جاهلیت در قرآن، پرداخته شده و به موضوع راه‌های برون رفت از جاهلیت فرهنگی مدرن از دیدگاه روایات کم‌تر اشاره شده است. لذا نویسندگان بر آن شده است که موضوع خود را در این راستا قرار دهد.

ساز و کارهای گذر از جاهلیت فرهنگی مدرن

برای شیفتگان جاهلیت مدرن این اندازه بی که بنشینند و بیندیشند که این دیو سرکشی تا چه اندازه احوال، افکار، مشاعر و وجدان آنان را تباه ساخته است. و چه فرصت های گران بهای سرشار از خیر و برکت را که ممکن بود به دست آورند از آنان به هدر داده است تا شاید بدانند که همه ی آن منفعت هایی که جاهلیت امروز راه ایجاد تسهیلات در زندگی و انجام خدمات بهداشتی و اجتماعی و اجرای عدالت کاذب در اختیارشان قرار داده است، ته مانده ی سفره ی بی ارزشی بیش نیست که طاغوت قرن، پیش این مردم می ریزد، تا لزوم سلطه ی خویش را برآنان ثابت کند و آتش خشم و انتقام محرومان را خاموش گرداند و این سلطه و نفوذ روز افزون را که تاکنون برای هیچ طاغوتی فراهم نگشته است برای خود محفوظ بدارد و ادامه بدهد.^۱

در اینجا راهکارهایی برای برون رفت از عوامل جاهلیت فرهنگی مدرن مطرح می شود.

۱- اسلام راه رهایی از جاهلیت مدرن

یکی از عوامل بروز جاهلیت عدم ایمان حقیقی به خداوند و تسلیم نشدن در برابر احکام الهی می باشد که ناشی از غفلت بشر از شناخت واقعی خداوند است. خداوند در قرآن می فرماید: «آیا کسانی که مرده جهل و ضلالت بود و ما او را زنده کردیم و به او روشنی (علم و دیالت) دادیم تا به آن روشنی در میان مردم و (سرافراز) برود، همانند کسی است که در تاریکی ها (جهل) فرو رفته باشد و از آن بیرون نیاید؟»^۲ یعنی آیا کسی که از ناحیه نفس خود گمراه و فاقد هدایت است و با مدتی کافر بوده و خداوند او را به حیات ایمان و هدایت زنده کرده است و برای او نور یعنی علمی که زاییده ایمان است، قرار داده است، مانند کسی است که به گمراهی ثانی و یا به گمراهی سابق خود باقی است. در این آیه خداوند به حیات دوباره انسان بعد از ایمان آوردنش اشاره می کند. و جاری شدن شهادت بر زبان فرد جاهلی را شروع یک دوره ی جدید از زندگی از می داند، گویی دوباره متولد شده است.

^۱. قطب، جاهلیت قرن بیستم، ص ۷۷

^۲. انعام ۱۳۳

خداوند در قرآن کریم بهترین الگوی فرهنگی و تربیتی را برای انسان ها ارائه داده است، اما متأسفانه امروزه کلام خدا در زندگی روزمره انسان ها کمرنگ شده است. مشکلات بسیاری که در عصر حاضر گریبان گیر جوامع حتی جوامع اسلامی است به دلیل دور افتادن از معارف و فرهنگ غنی قرآنی می باشد. آیات بسیاری از قرآن کریم این موضوع را متذکر شده اند. «آیا به آیات قرآن می اندیشند یا مگر بر دل‌هایشان قفل‌هایی نهاده شده است.»^۱ هدف از نزول این کتاب بزرگ این نبوده که تنها به تلاوت و لقلقه زبان قناعت کنند، بلکه هدف این کتاب بزرگ این بوده که آیاتش سرچشمه فکر و اندیشه و مایه بیداری وجدان ها گردد.^۲ بهره‌گیری از قرآن نیاز به یک نوع خود سازی دارد چرا که اگر بر دل‌ها قفل باشد، قفل‌هایی از هوا و هوس، کبر و غرور، لجاجت و تعصب، اجازه ورود نو حق به آن نمی دهد که در آیه مورد بحث به همین امر اشاره شده است.^۳ برخی از ارزش های قرآنی، که از اوصاف مومنان راستین است و یک مسلمان واقعی باید به آنها متصف باشد عبارتند از: یاد خدا، برپاداشتن نماز، دادن زکات، اتفاق، پاکدامنی، اطعام مسکینان، فروخوردن خشم، عفو و گذشت، استغفار، توبه، عبادت، امر به معروف و نهی از منکر، تواضع، توکل، دعا، تهجد، خضوع و خشوع، قیام به قسط، شهادت به حق، راضی بودن به داده‌ی الهی، درستکاری و نیکوکاری، وفای به عهد و امانت داری، جهاد در راه خدا، سخن شایسته گفتن، وحدت خواهی، تقوا، عدم یأس و نومیدی، فروش جان و مال به خدا، گذشت از دنیا به خاطر آخرت، گوش سپردن به حق صبر و پایداری، اخلاص، تحمل مشقت در راه خدا، ترس از خدا، نرم شدن دل در مقابل ذکر خدا.^۴ این اوصاف در مقابل ارزش‌هایی چون: شرک، ترس از غیر خدا، نفاق، دوگانگی حرف و عمل، تکبر، قتل نفس، زنا، شراب خواری، قمار، تعصب جاهلانه، لغو القاب زشت، بدگمانی، دل مشغولی به زن و فرزند و مال دنیا قرار دارد.^۵

۱. محمد ۲۴

۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۲۶۸

۳. همان

۴. گواهی، درآمدی بر تاریخ ادیان در قرآن، ص ۱۷۲

۵. همان، ص ۱۷۶

نماید.^۱ «آیا آن کسی که موجودات را آفریده از حال آنها آگاه نیست؟ در حالی که او از اسرار دقیق)باخبر و آگاه است.^۲»

خداوند بر همه چیز آگاه است و هیچ چیز برای او پوشیده نیست و با این حساب طبیعی است. که درمقایسه بین قوانین آسمانی و قوانین بشری، آن سری از قوانین که صد درصد در برابر خطا مصون است و با قاطعیت می توان گفت که در آن اشتباه راه ندارد، نظام و قوانین آسمانی است و بخاطر همین امتیاز اساسی و اصولی است که بشر می تواند خویشتن را با خاطری آسوده در برابر قوانین آسمانی تسلیم ساخته و سعادت همه جانبه خود را در پیروی کامل از آن جستجو نماید.^۳ برخی مسلمانان در عصر حاضر از نظر دین و اخلاق جاهلانه تر از مخاطبان عصر جاهلیت رفتار می کنند و سبب دین گریزی می شوند. دینداری لازمه سعادت دنیوی و اخروی است. خداوند به پیامبرش دستور داد تا برای جذب و تشویق مردم به دینداری و تسلیم شدن آنان در برابر احکامش با آنان به نرمی سخن بگوید. «ای پیامبر به لطف خدا با آنان نرم خوی شدی و اگر درشت خوی و سخت دل بودی از پیرامونت پراکنده می شوند.^۴»

در آیه فوق، نخست اشاره به یکی از مزایای فوق العاده اخلاقی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) شده و می فرماید: «در پرتو رحمت و لطف پروردگار، تو با مردم مهربان شدی در حالی که اگر خشن و تندخو و سنگدل بودی از اطراف تو پراکنده می شدند. «فظ» در لغت به معنی کسی است که سخنانش تند و خشن است، و غلیظ -القلب به کسی می گویند که سنگدل می باشد و عملاً انعطاف و محبتی نشان نمی دهد بنابراین، این دو کلمه گرچه هر دو بمعنی خشونت است اما یکی غالباً در مورد خشونت در سخن و دیگری در مورد خشونت در عمل به کار می رود و به این ترتیب خداوند اشاره به نرمش کامل پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و انعطاف او در برابر افراد نادان و گنهکار می کند. (و) فاعت عنهم واستغفر لهم) سپس دستور می دهد که از تقصیر آنان بگذر، و آنها را مشمول عفو خود گردان و برای آنها طلب آمرزش کن

^۱ .هاشمی نژاد، رهبران راستین، ص ۳۵

^۲ .ملک ۱۴

^۳ .هاشمی نژاد، رهبران راستین، ص ۳۶

^۴ .آل عمران ۱۵۹

یعنی نسبت به بی وفایی هایی که با تو کردند و مصائبی که در این جنگ برای تو فراهم نمودند از حق خود درگذر و من برای آنها نزد تو شفاعت می کنم، و در مورد مخالفت هایی که نسبت به فرمان من کردند، توشفیع آنها باش و آمرزش آنها را از من بطلب.^۱»

۵- چیرگی بر نفس با سلاح تقوا

از عوامل جاهلیت مدرن ، حاکمیت هوای نفس است. خود پرستی، دنیا پرستی و شهوت رانی از جمله مولفه های هوای نفس هستند. انسان برای رسیدن به کمال با دشمنی درونی به نام نفس اماره، همواره در جنگ و ستیز است. «چرا که نفس قطعاً به بدی امر می کند.^۲»

آدمی برای مبارزه با نفس در قدم اول باید بداند و باور کند که دشمن ترین دشمن او نفس اوست. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز به دشمنی نفس تصریح فرموده اند.

«دشمن ترین دشمنانت نفس توست که در درون توست.^۳»

انسان وقتی نفس خود را دشمن دانست، دشمنی که همواره در صدد ضربه زدن به اوست، در قدم بعد، باید عزم خود را جزم کند تا در پرتو عقل سلیم و آموزه های دینی به دنبال کسب مهارت و راهکار برای مقابله و کنترل نفس سرکش خود باشد. عزم و اراده لازمه مبارزه با نفس است. امام خمینی (رحمه الله علیه) درباره عزم چنین می فرماید: «عزم جوهره انسانیت و میزان امتیاز انسان است و تفاوت درجات انسان به تفاوت درجات عزم او است و عزمی که مناسب با این مقام است عبارت است از عزم بر ترک گناه و معاصی و فعل واجبات و جبران آنچه از او فوت شده در ایام حیات و بالاخره عزم بر اینکه ظاهر و صورت خود را انسان عقلی و شرعی نماید و انسان شرعی عبارت از آن است که موافق مطلوبات شرع رفتار کند و ظاهرش ظاهر ر سول الله

^۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۱۴۱

^۲. یوسف ۵۳

^۳. مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۶۴

(صلی الله علیه و آله) با شد و تا سی به آن بزرگوار بکند در جمیع حرک کات سکنتات و در تمام افعال و تروک.^۱

تقوا نیرویی معنوی است که انسان با تکیه بر آن توان غلبه بر امیال نفسانی را بدست می آورد و بر تمام خواهش های نفسانی مثل شهوت رانی، خودپرستی و دنیا پرستی چیره می شود. در نظر آیت الله مطهری، در اصطلاح قرآنی تقوا یک حالت روحی و ملکه اخلاقی است که هرگاه این ملکه در انسان پیدا شود قدرتی پیدا می کند که می تواند از گناه بپرهیزد، اگرچه گناه بر او عرضه شود. تقوا، اولیا حق را نگهداری می کند و معنویت می دهد، ملکه و فضیلت تقوا در روح انسان اثر می گذارد و او را از ارتکاب لغزش و گناهان باز می دارد.^۲ ریشه ی همه ی بیماری های نفسانی از نظر قرآن طغیان می باشد. خداوند در قرآن می فرماید: «به سوی فرعون برو؛ زیرا که طغیان کرده است. پس به او بگو: می خواهی از آلودگی شرک و طغیان پاک و پاکیزه شوی؟»^۳ و علاج قطعی طغیان تقوا است. تقوا، مهار کردن خواهش های نفسانی و برقراری تعادل در به کار بردن غرایز است. همانگونه که شرور نفسانی از به هم خوردن آن تعادل، سرچشمه می گیرد، تقوا منشاء کلیه خیرات و صفات و اعمال صالح انسان است و به همین جهت خداوند متقین را دسته مقابل اهل طغیان دانسته است؟^۴ «محل بازگشتی برای طغیان گران... برای پرهیزگاران مسلما پیروزی بزرگی است.»^۵

قرآن کریم ریشه تقوا را شناخت خدا و خوف از او می داند.^۶

امام علی (علیه السلام) در مفهوم تقوای فرمایند: «همانا تقوا داروی شفابخش بیماری دل شما و سبب بینایی و بصیرت در کوردلی شماست.»^۷

۱. موسوی خمینی، چهل حدیث، ص ۷

۲. مطهری، آشنایی با قرآن، ج ۴، ص ۲۰

۳. نازعات، ۱۷-۱۸

۴. طباطبایی، المیزان، ج ۲۰، ص ۱۷۰-۱۶۹

۵. نبا ۲۲ و ۳۱

۶. همان، ج ۱۱، ص ۱۵۵

۷. دشتی، نهج البلاغه، خطبه ۱۹۸

نتیجه گیری

جاهلیت واژه ای است که در دو برهه ی زمانی به کار رفته است یکی دوره قبل از ظهور آخرین رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) و دیگری دوره پیش از ظهور آخرین امام معصوم (علیه السلام). عصر حاضر همان جاهلیت دومی است که در روایات به آن هشدار داده شده و تحت عنوان جاهلیت مدرن از آن نام برده شده است. جاهلیت قبل از اسلام و جاهلیت در عصر حاضر ماهیت مشترکی دارند. نقطه اشتراک هر دو جاهلیت در گذشته و امروز بی توجهی به قانون و احکام الهی، پیروی از هوای نفس و شهوت رانی بی حد و مرز می باشد. البته جاهلیت مدرن و امروزی گسترده تر و مخرب تر از جاهلیت قدیم است. در فرهنگ جاهلی قدیم سنت ها و عادات ناپسندی مانند شرب خمر، زنده به گور کردن، فرزند، تبرج، خرید و فروش زنان، بت پرستی، جنگ و خونریزی و ... وجود داشته است. امروزه نیز همان فرهنگ جاهلی بصورت استفاده از انواع و اقسام مسکرات و روان گردان ها سقط جنین استفاده از زنان برای تبلیغات شیطان پرستی قتل عام بی سابقه و بسیاری از رفتارهای جاهلانه دیگر وجود دارد. عوامل متعددی سبب بروز جاهلیت فرهنگی مدرن می شوند که شناخت آن عوامل و ارائه راهکار مقابله با آن دستاورد این تحقیق می باشد. از راه های برون رفت از جاهلیت مدرن، اسلام، اعتقاد به جهان پس از مرگ، تمسک به اهل بیت (ع)، دین مداری، چیرگی بر نفس با سلاح تقوا می توان اشاره نمود.

منابع و مأخذ

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- ۱- امین زاده ، محمد رضا ، سیری در جامعه جاهلی، قم: بی نا . ۱۳۸۳.
- ۲- بالادستیان ، محمد امین ، حائری پور، محمد مهدی ، یوسفیان ، مهدی (نگین آفرینش). قم مرکز تخصصی مهدویت ۱۳۹۰.
- ۳- حقانی، حسین، بلاهای اجتماعی قرن ما، قم، طباطبایی، ۱۳۴۸.
- ۴- دشتی ، محمد ، ترجمه نهج البلاغه ، قم ، نشتا، ۱۳۸۰.
- ۵- طباطبایی، محمد حسین، المیزان، قم، اسلامیة، ۱۳۵۳.
- ۶- طبرسی، احمد بن علی، احتجاج، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۲.
- ۷- فهیمی، اکبر، الگو برتر، قم، هاجر، ۱۳۸۶.
- ۸- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، ۱۳۸۵.
- ۹- قطب، سید، فی زلال القرآن، بیروت، ۱۹۶۷.
- ۱۰- گواهی، درآمدی بر تاریخ ادیان در قرآن، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۷.
- ۱۱- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، تهران، اسلامیة، ۱۳۸۶.
- ۱۲- مصباح یزدی، محمد تقی، اخلاق در قرآن، قم، آموزشی پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۰.
- ۱۳- مطهری ، مرتضی ، آشنایی با قرآن، تهران، صدرا، ۱۳۷۴.
- ۱۴- مطهری، معاد، تهران، صدرا، ۱۳۷۵.
- ۱۵- مفید ، محمد بن محمد ، قم :کنگره شیخ مفید ، ۱۴۲۳ق.
- ۱۶- مکارم شیرازی ، ناصر و دیگران، تفسیر نمونه، قم، امام علی بن ابی طالب (ع)، ۱۳۷۸.
- ۱۷- موسوی خمینی ، روح الله، تهران ، فرهنگی رجا. ۱۳۶۸.
- ۱۸- هاشمی نژاد، عبدالکریم، رهبران راستین، تهران، توس، ۱۳۵۴.